

Přirozenost lesa jako nástroj ochrany přírody?

Pavel Hubený

Mluví-li ochránce přírody o lesích, za klíčovou považuje otázku jejich „přirozenosti“. V zásadě podle hesla: přirozený les je hoden ochrany, kulturní les už méně.

Vývoj této problematiky lze skvěle dokumentovat na lesích Národního parku Šumava. Za posledních 30 let se lesy moc nezměnily, jen úhel pohledu se mění.

U Plešného jezera. Foto Zdeněk Patzelt

Před 30 lety

V zákoně č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody se podrobnější informace o tom, co je více hodno ochrany, nalézt nedala. Postavovalo, že šlo o „málo dotčenou přírodu“. V roce 1990 základní postoj k šumavskému lesu, který je tradovaný do současné doby, shrnul lesník Eduard Průša: „... Velkou zkázu exploatačně roztěžených pralesů způsobila vichřice v roce 1870 s ohromnými polomy a následující kůrovcovou kalamitou...“ Tato informace, doplněná ještě zdůrazněním faktu, že po roce 1870 byla Šumava zalesněna nepůvodními typy smrku, ovlivnila uvažování celých generací. Řada odborníků ji ještě dále rozvíjela. Především se za důkaz „nepřirozenosti“ považovalo nízké zastoupení buku a jedle, které mělo být – zejména při porovnání s přírodními lesy jiných horstev – mnohem vyšší. Byl znám i viník: šumavské sklárny, které za několik staletí spotřebovaly téměř všechny buk. Za přirozené lesy byly tehdy považovány jen zbytky pralesů, Trojmezenský nebo Boubínský. Míra přirozenosti se tedy odvíjela od druhové skladby. A ta byla zas odvozována buď srovnávací metodou od druhové skladby jiných přírodních lesů na podobném stanovišti, nebo podle „potenciální“ skladby vegetace odvozované od aktuálního vegetačního krytu. I v ochraně přírody se tak vycházelo ze zákona o lesích a z lesní hospodářské úpravy postavené na výše zmíněném srovnávacím modelu. Ten odráží první plán péče o národní park z roku 1993. Tehdy se pracovalo s „klimatickým a edafickým“ klimaxem. A jedině klimaxy měly právo na autoregulaci. Součástí plánu bylo i definování aktuální druhové skladby. Sledujme jen smrk: měl tehdy 86,2 %. Cílové druhové skladby byly navrženy podle jednotek souboru lesních typů, tedy v podstatě podle lesních typologických jednotek (prostorově definované jednotky s konkrétními podmínkami prostředí – zamokřením, množstvím živin, utvářením terénu, množstvím skeletu v půdě a klimatem definovaným zejména vegetační stupňovitostí). Přepočteme-li tehdejší údaje o cílové dřevinné skladbě obsažené v plánu péče, vyjde nám pro rok 1993 cílové zastoupení smrku 76 %.

V té době ale už platil zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, na nějž nava-

Horské smrkové lesy kolem Luzného zdánlivě zmizely pod tlakem kůrovce v roce 1996. Dnes tam rostou opět. Foto Pavel Hubený

Dříve převážně smrkový les disturbance změnil na směs buku, smrku a jedle. Mladé smrky jsou ale už zas místy početnější než buky. Foto Pavel Hubený

zovala prováděcí vyhláška pro zpracování plánů péče. Ta v § 10 odst.4 písm. b) ukládala stanovit hlavní směry vývoje lesa v chráněném území pro soubory lesních typů. Příslušná cílová druhová skladba – a také „přirozená druhová skladba lesa“ – byla odvozována bezvýhradně ze srovnávacího modelu stanoveného Ústavem pro hospodářskou úpravu lesů. V potaz se nebrala

věková struktura ani žádná, byť jen teoretická míra „zdívočení“.

... a před 20 lety

Na přelomu tisíciletí vznikly dva důležité plánovací dokumenty: Oblastní plán rozvoje lesů a Plán péče o Národní park Šumava. Přirozená druhová skladba byla v obou dokumentech nastavena podle stejných pravidel,

ale jiných hodnot pro jednotlivé druhy. Podle tohoto výpočtu měl mít smrk v přirozeném lese Národního parku Šumava zastoupení 51 %. Ve stejné době vyšla příručka pro péči o chráněná území ČR (Igor Míchal), kde byla přirozená skladba vymezena podobně, nikoli ale jediným číslem pro konkrétní druh a jed-

notku, ale rozpětím zastoupení jednotlivých druhů. Výpočet zastoupení smrku by pro náš národní park vyšel v rozsahu 52 až 69 %. Před dvaceti lety tedy podobu „přirozené“ skladby lesa diktovalo srovnávání šumavských lesů s lesy jiných horstev a obecně se více podporovalo „smíšený porostu“.

Eduard Herlod ztvárnil Plešné jezero v roce 1864 – převažuje mladá generace smrků, vidíme odumřelé kmeny a mozaikové bezlesé plochy. Velmi podobné současnosti. Reprofoto Pavel Hubený

Jenže před 150 lety to bylo jiné

Ale jaké byly původní pralesy doopravdy? Kupodivu se o nich zachovalo poměrně hodně záznamů, které nečekaně podporují vysoké zastoupení smrku. Josef Matz v roce 1812 popsal schwarzenberské lesy a smrk uváděl na většině území jako dominantní druh, v oblasti mezi Prášily a Bučinou jako téměř jedinou dominantní dřevinu (s věkem 300 až 400 let). A. Seidel v roce 1846 dokonce spočítal druhovou skladbu pralesů na velkozdíkovském panství. Na Černé hoře v nadmořské výšce 1100 m našel čistě smrkový prales se stromy starými až 400 let. Mezi Churáňovem a Stolovým hřbetem zjistil průměrné zastoupení smrku 73 %. V oblasti Plechého bylo zastoupení smrku 79 %. Srovnávání s jinými lesy v ČR konfrontované s historickými záznamy tedy lesnický model zpochybňovalo. Toto zpochybnění ale nebylo bráno na zřetel, a tak se nově vzniklé plány péče zcela – a stále pevněji – přimykaly k lesnickým modelům. Nakonec se příslušní zpracovatelé plánů péče o chráněná území dostávali do překérních situací: když provedli povinný výpočet rozdílů skutečné a modelované druhové skladby, museli náhle zdůvodňovat, proč ten či onen pralesní zbytek neodpovídá modelu. Právě rozdíl v druhové skladbě spolehlivě posílal některé pralesovité zbytky do kategorie částečně, nebo dokonce významně pozmeněných lesů (např. i Boubínský nebo Milešický prales). Jak vypadaly přirozené lesy před dvěma sty lety, není ale nakonec úplně podstatné. Změnilo se přece klima, lesy zažily mnoho vichřic a kůrovcových gradací, mají za sebou zcela jinou historii. A před sebou jinou budoucnost.

Hodnocení přirozenosti podle vzhledu

To ale není vše. Staří autoři více než o druhové skladbě psali o struktuře původního lesa. Zmiňují množství odumřelého dřeva, stojícího i ležícího, v různých stadiích rozkladu. Často je mrtvé dřevo spojováno s tím, že pokrývá většinu plochy a že je porostlé velkým množstvím přirozené obnovy (doslova „legiemi“), přičemž tento typ přirozené obnovy je převážně smrkový. Výrazný rozdíl mezi starými popisy pralesa a současného „hospodářského“ lesa vedl řadu autorů k jinému pojetí „přirozenosti“. Za důležitý byl

v určitém čase považován „vzhled“ lesa či jednotlivých stromů a stáří porostu odvozené z lesních porostních map. Takže například smrkové porosty se smrkem s množstvím vrcholových zlomů byly považovány za nepůvodní (přitom například v Boubínském pralesu mají vrcholové zlomy skoro všechny smrkem). Rovněž husté smrkové porosty s jednou hlavní tloušťkovou kategorií byly automaticky určeny jako umělé kultury (přitom v některých takových porostech dodnes rostou smrkem staré 400 let, tloušťkou kmene se nijak nevymykají). Byl hodnocen habitus smrků, přičemž štíhlé, hluboce zavětvené koruny byly připisovány smrkům „původním“. Ani tento ukazatel se neukázal pravdivým po zjištění, že genetika smrkových populací nesouvisí s jejich vzhledem.

Nové zdroje informací

Doba se mění a s ní i poznání. Poslední dvacetiletí přineslo mnoho nových informací o dynamice jevů, které jsme dosud považovali za pevné a neměnné. Předně se v základech otřásla idea klimaxu jakožto vrcholného stadia vývoje ekosystému – ve své podobě za daných podmínek neměnného. Podmínky určující vrcholný stav ekosystému se totiž stále mění. Změna vyplývá nejen z objektivních změn souvisejících s vývojem klimatu, ale dokonce i z toho, jak přítomná vegetace sama mění podmínky. Například vyčerpáním živin, změnou zamokření půd, změnou struktury půd apod. Tato zkušenost nás nakonec přivede k myšlence, že cílová druhová skladba lesa je mýtus a vůbec nemusí být – ani dlouhotrvajícím přirozeným procesem – naplněna.

Jak to vidíme po roce 2017?

S nově definovanými dlouhodobými cíli národních parků se poněkud změnilo i vnímání „přirozenosti“ lesa. Dnes vycházíme z toho, že kontinuální prales má, pokud ho hodnotíme na dostatečně velké ploše, určité strukturní charakteristiky, které dokládají převahu přírodních sil v jeho vývoji. Ty jsou patrné zejména v množství odumřelého dřeva a mozaikové členitosti lesního porostu, i když i tato může být v určité přirozené růstové fázi docela fádňí. V hodnocení přirozenosti se už nelpí na konkrétním druhovém složení, ale stačí, že jsou přítomny hlavní dřeviny odpovídající přirozené druhové skladbě. Je to logické: přirozeně

Severní svahy Roklanu v Národním parku Bavorský les. Převažují smrkem, staré buky tvoří jen ostrovy mezi inverzními polohami a horskými smrčinami. Foto Pavel Hubený

se vyvíjející prales není vždy stejný, jednou jej tvoří zapojené koruny vysokých stromů s hlubokým stínem, jindy mozaika stinných či prosvětlených míst a občas také lesní světliny s velkým množstvím náhle odumřelých stromů. Každá významná událost v životě lesa, ať už je to vichřice, kůrovcová gradace, nebo požár, na různě velkém území nějak mění jeho druhovou skladbu. A také tloušťkovou strukturu stromů, množství odumřelého dřeva a tím i celkový vzhled lesa. A právě oscilace světla způsobují expanze a ústupy světlomilných druhů dřevin a nestálost druhové skladby, v níž může jednou dominovat buk, jindy smrk, a za určitých okolností třeba i bříza nebo jeřáb.

Dnes se tedy díváme na přirozenost šumavských lesů jinak. Vidíme, že současná druhová skladba lesů se podobá popisům dávných pralesů, ale tuto skutečnost nepovažujeme za podstatnou. Důležité je, že v lesích postupně přibývá odumřelé dřevo a že se zmlazují z přirozené obnovy. Míru přirozenosti lesa teď hodnotíme porovnáváním strukturních charakteristik lesního ekosystému. Zabýváme se tím, zda v lese existují staré stromy hlavních stanovištně původních dřevin, ale nezabýváme se už jejich poměry, a dokonce ani nevyžadujeme, aby na každé prostorové jednotce byly přítomny všechny. Zajímá nás, jak velká variabilita velikostí stromů je přítomna, čím

větší, tím přirozenější. Ale pozor, nemusí to platit úplně ve všech lesích a ve všech vývojových stadiích přirozených lesů. Měli bychom do příslušných dimenzí započítávat i tlející kmeny. Dalším významným kritériem je akumulace odumřelého dřeva různého původu a v různých stadiích rozkladu. Je to svědectví o dlouhodobém přirozeném odumírání různých starých stromů. A na to navazující vícevrstevná vertikální struktura dokládající, že se les rovněž přirozeně obnovuje. A zároveň by v porostu měly existovat různé velké mezery jakožto památky na působení disturbancí. Pohlédneme-li na les takto, zjistíme, že mnoho lesů obsahuje většinu těchto kritérií, byť mnohdy potlačených hospodařením. Ale stačí lesu ponechat několik let či desetiletí volnost, a mnohé strukturní prvky definující přírodní lesy se objeví samy. To je nový pohled na přirozenost lesů národních parků. A je mnohem širší než postupy používané před desetiletími. A především: neopírá se o modely. Vychází ze skutečných projevů přírodních sil a míry a doby jejich působení.

A nakonec rozuzlení – jaký že to máme podíl smrku v současných lesích Národního parku Šumava?

Odpověď zní: 75%. Člověk by řekl neuvěřitelná stabilita!